

Макроекономіка

Андреас ФЬОРСТЕР

**УКРАЇНА:
ДАНІ З МАКРОЕКОНОМІКИ**

Двадцять років економічних реформ, ситуація в Україні

Резюме

Через двадцять років після краху радянського режиму, а також після майже двадцяти років незалежності України має бути підбито попередні підсумки щодо економічного розвитку країни. З цією метою наведено деякі дані з макроекономіки. Докладно проаналізовано актуальне становище з огляду на фінансову кризу. Відзначено, що ця криза несе для України особливі фінансові труднощі. Шлях для подолання кризи матиме вирішальне значення для майбутнього економічного розвитку та добробуту країни.

Ключові слова

Державний бюджет, коефіцієнт заборгованості, дефіцит у бюджеті, індекс економічної свободи.

Класифікація за JEL: F16, F21.

© Андреас Фьорстер, 2010.

Фьорстер Андреас, асистент кафедри міжнародних економічних відносин Дрезденського технологічного університету, Німеччина.

1. Вступ

З падінням Берлінської стіни та наданням самостійності колишнім державам Східного Блоку сучасні незалежні країни опинилися перед надзвичайними економічними труднощами. Проблеми макроекономічного порядку спостерігалися майже в усіх галузях: вітчизняні товари припинили користуватися попитом у споживачів, які замість того прагнули до споживання «західної» продукції. Брак попиту спричинив зниження виробництва. У подальшому необхідно було провести реструктуризацію зовнішньої торгівлі країн: старі торговельні моделі були скасовані. Які саме товари мають вироблятися та підлягають товарообміну в міжнародному обсязі, вирішує насамперед ринок, а не політика. Але на це виробники повинні спершу взагалі зреагувати. Ринкова ціна має являти собою належний стимул. Після часів визначеного державою встановлення цін необхідно було знайти нові цінові показники. Однак не лише товарні ціни мають зазнати розвитку, а й ціновий фактор повинен бути «правильно» налаштованим. Найважливіший ціновий фактор, окрім відсоткової ставки, – це заробітна плата. Рівень зарплати та інституційні фактори ринку праці визначають потенційний рівень потужності економіки. Поруч з усіма цими економічними оманами існували також політичні труднощі: як приватизували колишнє державне майно і як залучити інвесторів до довгострокової співпраці? Зокрема останній пункт знову відіграє важливу роль у ситуації сучасної фінансової кризи.

З 2000 року – після тривалого процесу економічного спаду – почали простежуватися позитивні тенденції економічного зростання (див. рис. 1). Щоправда, це зростання не змогло знову вивести країну на такий високий рівень, на якому перебувала Україна невдовзі після проголошення її незалежності. В Україні, як і в інших країнах, був спричинений значний злам економічного зростання внаслідок поточної глобальної економічної кризи. Причиною надто сильного спаду, порівняно з європейськими державами, може бути відсутність автоматичних стабілізаторів, наприклад, виплати з безробіття. Якщо ринки праці зуміють достатньою мірою адаптуватися до нових умов, то продовження економічного зростання після завершення всесвітньої фінансової кризи видається вірогідним. Але для цього уряд має прийняти економічно правильні рішення, які нададуть економіці можливість повною мірою проявити продуктивний потенціал.

2. Економічний розвиток

Два наступні зображення передають розвиток української економічної потужності. Процес занепаду української економіки міг бути зупинений у 2000 році. Проте втрати внутрішнього валового продукту були надто великими, у результаті чого економічна потужність скоротилася з часів розпаду Радянського Союзу майже наполовину. Протягом періоду економічного піднесення вдалося знову частково надолужити втрати, спричинені скороченням внутрішнього валового продукту. У даний час український ВВП приблизно сягає позначки 150; для порівняння звернемо увагу на такий факт: у 2000 році цей показник становив 100, а після проголошення незалежності сягав позначки 200. Якщо економічна ситуація знову піде на покращення, то в наступні три роки реальні показники зростання мали б збільшуватися щороку на 10 %, щоб нарешті, після більш ніж 20-ти років політичної незалежності, досягти рівня ВВП 1992 року. Якщо ж економічний показник буде щороку зростати лише на 5 %, то рівень індексу ВВП досягне позначки 200 лише через шість років.

Рисунок 1

Темпи зростання ВВП в Україні з 1993 до 2009 р.

Рисунок 2.

Україна, індекс ВВП, 1992–2009 рр.

Примітка: 2000 рік = 100, з 1992 до 2009 р.

Український ВВП все ще не може досягти того рівня, на якому він був після розпаду Радянського Союзу. З 2000 року відбувалося економічне зростання, але це зростання було перервано в ході всесвітньої фінансової кризи. За попередніми підрахунками Віденського Інституту Міжнародних Економічних Досліджень (2010), очікується, що український ВВП 2009 року скоротиться на 8 %. За попередніми оцінками, німецький економічний показник знизився у 2009 році на 5 %. Щоправда, тут слід враховувати, зокрема, такі фінансово-політичні заходи німецького уряду, як виплата премій за здачу на металобрухт старих автомобілів. Проте при порівнянні цих цифр слід брати до уваги інституційне середовище. Зниження попиту на німецькі товари, зумовлене всесвітньою економічною кризою, настільки істотно позначилося на ситуації в Німеччині, що пропозиція мала бути знижена. Таке обмеження виробництва супроводжується спадом попиту робочої сили і призводить, як правило, до зростання безробіття. У Німеччині, однак, було вжито певних заходів, які мали запобігти цьому процесу і вплинути на те, щоб якомога менше працівників втратили робочі місця. Ці заходи є сприятливими насамперед для тих працівників, які не ризикують втратити місце роботи. Проте збільшення витрат на заробітну плату у довгостроковій перспективі може знову зашкодити німецькій конкурентоспроможності. Можливо, Україні до-

ведеться короткостроково зіткнутися з проблемою підвищеного безробіття (зростання числа безробітних), але, за умови достатньої гнучкості та налаштованості ринку праці, може випасти шанс на збільшення виробництва, а також на підвищення міжнародної конкурентоспроможності. Це призведе до додаткового експорту, а водночас до вищого прибутку, що, врешті-решт, вигідно всім – і споживачам, і виробникам, і державі. Наступні зображення показують, як економічні реформи можуть впливати на економічні показники країни. На першому зображенні показано розвиток економічної свободи в Україні, а наступний графік зображує аналіз регресії в порівнянні зростання та економічної свободи.

Рисунок 3.

Індекс економічної свободи, Україна, 1995–2009 рр.

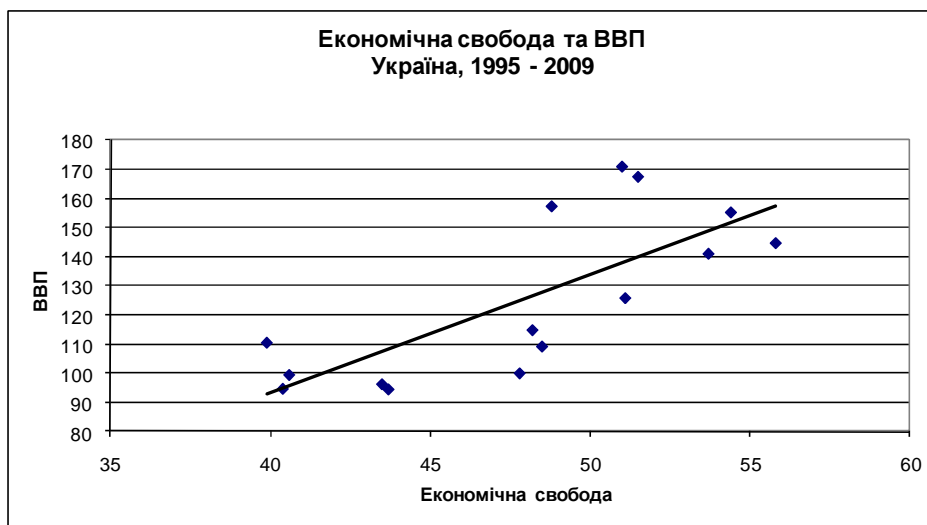
Джерело: The Heritage Foundation, 2010.

Як видно з рис. 3, індекс економічної свободи в Україні певний час ішов угору, тобто економіка «набирала свободи». Щоправда, слід зазначити, що Україна ще й досі в економічному плані залишається однією з найбільш залежних країн Європи. Загальний рахунок на 2009 рік становить 48,8, а цей показник означає, на думку Heritage Foundation (Фундація «Спадщина»), що Україна перебуває у стані економічної залежності. Україна ще відстає від Росії (50,8) і має дещо більше «свободи», ніж Білорусія (45,0). Як

драйвери подальшого позитивного розвитку загальної динаміки виступають Trade (торгівля), Fiscal and Monetary Freedom (фіскальна та валютна свободи). Потенціал для надання нових економічних свобод слід шукати в галузях інвестменту та фінансової свободи, а в подальшому позитивно впливати на економічну свободу та економічне зростання могли б такі заходи, як зниження рівня корупції та гарантії прав власності. Наступний рисунок демонструє взаємозв'язок між економічною свободою та економічним зростанням. Підвищення економічної свободи може вивільнити потенціал зростання.

Рисунок 4.

Економічна свобода та ВВП, Україна, 1995–2009 рр.

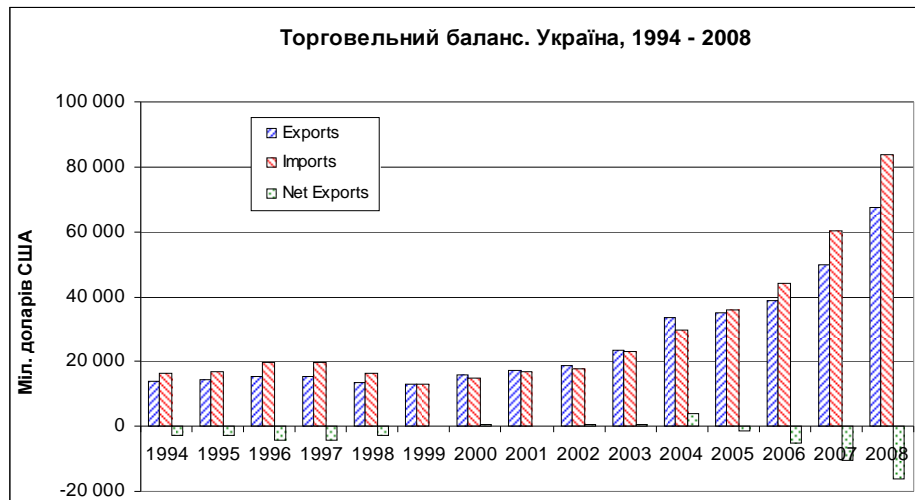
Джерело: The Heritage Foundation, 2010.

Гарантування економічної свободи значно сприяє економічному зростанню. Тим більш важливо не послаблювати зусилля у процесі набуття економічної свободи та зміцнювати її шляхом політичних реформ. Метою має бути насамперед прагнення позбутися статусу «економічно залежної» країни. Для реалізації цієї мети можливі різні варіанти, у тому числі й боротьба з корупцією, впорядкування державного бюджету та заохочення трудової мобільності тощо. Як уже згадувалося, вільна торгівля може сприяти економічному зростанню. Попит на українську продукцію за кордоном веде

до підвищення виробництва в країні та приносить дохід. Щоправда, існує дефіцит торгового балансу, який в останні роки істотно зріс; тобто, Україна імпортувала більше продукції, ніж вона експортувала.

Рисунок 5.

Міжнародна торгівля, Україна, 1994–2008 рр.

Чим пояснюється такий розвиток торговельного балансу? Збільшення імпорту може супроводжуватися ревальвацією внутрішньої валюти. Але в даному випадку, як видно з рис. 6, це пояснення не підходить. Підвищення цін на імпорт може відігравати важливу роль з огляду на такий розвиток. Щоб з цього приводу можна було сказати щось точніше, потрібні дані про кількісні тенденції в зовнішній торгівлі. Але останні не доступні у відповідній формі з достатньою точністю. Проте схоже, що збільшення імпорту спирається не на ревальвацію валюти, адже вартість експорту також збільшилася. Рис. 6 показує реальний, ефективний обмінний курс, тобто зважений торговий обмінний курс. Підвищення означає ревальвацію української валюти, а зниження – її девальвацію. Чистий експорт країни мав би збільшитися на фоні девальвації.

Рисунок 6.

Реальний, ефективний обмінний курс валюти в Україні з 1992 до 2008 р.

Визначення реального обмінного курсу, тобто реального обмінного товарно-грошового співвідношення, яке чинить безпосередній вплив на рішення щодо експортування та імпортування товарів, призводить до труднощів. Реальний обмінний курс визначається номінальним обмінним курсом та показниками інфляції між Україною та партнерами по торгівлі. Припустимо, що рівень цін партнерів по торгівлі стабільний, але й тоді реальний обмінний курс підпадає під певний вплив, а саме під дію внутрішньої інфляції. Україна зробила один важливий крок, щоб стабілізувати реальний обмінний курс, – вона дозволила відносно вільно встановлювати номінальний обмінний курс. Якщо до того реальний обмінний курс в умовах фіксованої ставки піддавався коливанням, то тепер, у режимі гнучкого обмінного курсу коливання реального обмінного курсу можуть бути скорочені. Зміни в українській ціновій політиці позначаються на зміні обмінного курсу. Тобто, якщо Український Національний Банк збільшує кількість валюти, то рівень цін підвищується, а валюта знецінюється. Нарешті, таке знецінення може допомагати експортерам країни. Але такий розвиток відбувається за рахунок імпортерів або ж споживачів, які хочуть купувати закордонну продукцію. Наступне зображення, тобто рис. 7, демонструє розвиток українського рівня цін. Схоже на те, що в умовах фінансової кризи інфляція прискорилася. Щоправда, здається, процес дефляції вводять у дію.

Рисунок 7.

Показник інфляції. Україна, 1997–2009 рр.

Для суб'єктів економіки розвиток інфляційної норми може бути проблемою. Після періоду надзвичайно високих темпів інфляції, які стали наслідком розпаду Радянського Союзу, інфляція стабілізувалася на низькому рівні. Однак і досі ще можна спостерігати сильні коливання. При цьому для суб'єктів економіки вирішальними є не темпи інфляції, а прогнози щодо неї. Коливання показників інфляції можуть заподіяти перерозподіл доходів між кредиторами та боржниками. Така непередбачуваність розвитку інфляції іноді ускладнює позичальникам та кредиторам адекватне узгодження умов кредиту – витрати на посередництво зростають. Це може позбавити інвестицій, а вони необхідні для економічного зростання та покращення добробуту. За певних обставин може бути рекомендовано вільний обмінний курс валют, тоді Український Національний Банк не мав би втручатися на валютний ринок, а міг би присвятити свою роботу стабілізації цін. Щоб досягти цієї мети, Центральний Банк мав би позбутися залежності від політичних тенденцій. А це, у свою чергу, може призвести до труднощів і, за певних обставин, налякати міжнародних інвесторів.

Незважаючи на те, що фіскальна свобода збільшилася, все ще є значна подальша потреба в адаптації економіки. З 2000 до 2003 року чисті нові запозичення були невисокими і навіть був надлишок у бюджеті. У ході фінансової кризи 2009 року очікується бюджетний дефіцит у розмірі приблизно 9 % від ВВП. Обсяг державної заборгованості відбивається, у тому числі,

і на кредитному рейтингу України із ССС (Standard & Poor's, 2010). Тому вважається, що українські борги перебувають під загрозою втрати. Цей факт ставить український уряд у складне становище, оскільки кошти на фінансування через ринок капіталу збільшилися. Через це уряд змушений скоротити витрати або ж збільшити прибутки (тобто, підвищити податки). І те, й інше є непопулярними заходами. У крайньому випадку, залишається сподіватися на швидке відновлення поточного економічного зростання, завдяки якому збільшаться податкові надходження держави та зможуть бути сплачені відсоткові платежі за державним боргом.

Рисунок 8.

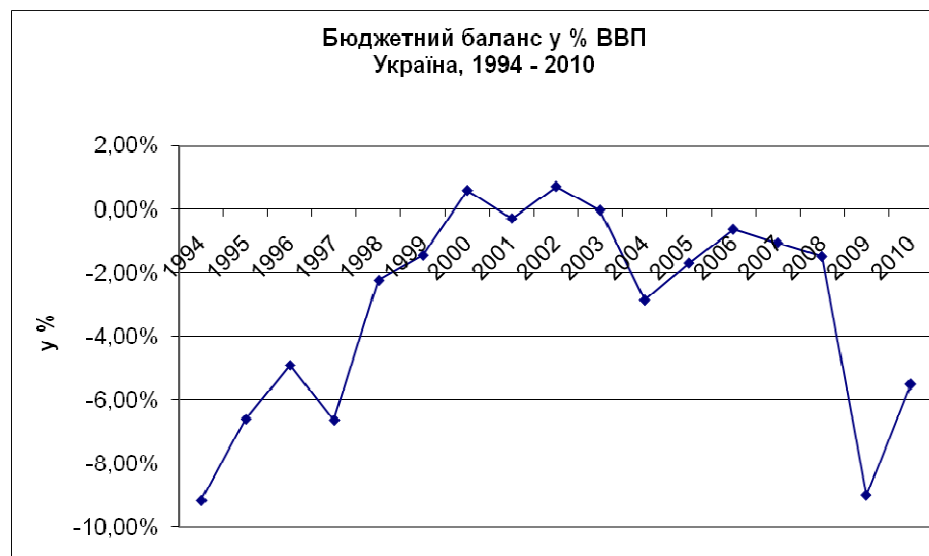
Фіскальна політика; бюджетний баланс; Україна, 1994–2010 рр.

Рис. 9 наочно демонструє, наскільки чутливо реагують інвестори на обставини фінансової кризи. Курс призначеної в євро української державної позики знизився в березні 2009 року майже до 32 євро, а відпускний курс становив при цьому 100 євро. Тим часом курс знову дещо стабілізувався і сягає приблизно 75 євро. Міжнародні інвестори надають Україні фінансування. Але плата за нього веде до наступного ключового питання: фінансування через міжнародний ринок капіталу може в майбутньому обійтися українському урядові дорожче, оскільки Україна змушена буде платити вищий відсоток. Цей імпорт капіталу оплачує український товарний імпорт. Тут

постає питання, які саме товари імпортують – споживчі товари чи капітал. Рано чи пізно, уряд повинен сплатити міжнародні борги. Щоб не опинитися перед можливістю дефолту, український уряд має шукати нові прибутки. З цією метою він може підвищити податки чи скоротити витрати. Але це – непопулярні заходи. Необхідною умовою для врегулювання заборгованості є інвестиції у прибуткові підприємства. За допомогою цього може бути збільшено продуктивність, а також буде отримано прибуток. Цей дохід можна обкласти адекватним податком для погашення заборгованості. Якщо достатнього зростання не відбудеться, може виникнути боротьба за перерозподіл, що ще більше загальмує процес зростання.

Рисунок 9.

Державні облігації, Україна, 2005–2010 рр.

Примітка: номінальна вартість = 100 євро, обіг 4,95 євро.

Висновки

Перед українським урядом поставлено низку складних завдань, які потрібно вирішувати. Особливу увагу слід приділити державному бюджету, зокрема, коефіцієнту заборгованості та дефіциту в бюджеті. Вони перебувають безпосередньо в центрі уваги міжнародних інвесторів. Однак не лише фіскальна політика має долати труднощі, а й грошова політика стикається зі складними завданнями, такими як стабілізація економіки, з одного боку, а з іншого – стримування інфляції. Крім того, існує подальша необхідність у політичній реформі – розширенні гарантій економічної свободи. На практиці це вимагає більш гнучкого налаштування ринку праці та обмеження корупції. Як було продемонстровано, розширення економічної свободи може стимулювати економічне зростання. Це відповідає інтересам усіх: виробників – з огляду на заробітну плату та їхній виторг, домашніх господарств – оскільки покращиться пропозиція, та держави, у якої збільшаться податки. Для багатьох людей криза постала в її найжахливішому вигляді, а саме у вигляді безробіття, тим не менше, політичний курс повинен триматися подальших реформ, щоб забезпечити зростання та процвітання.

Література

1. Барро, Роберт; Ксав'єр Сала-і-Мартін: Економічне зростання (Economic Growth). 2004.
2. Бланкхард, Олівер: Макроекономіка (Macroeconomics). 2009.
3. Кругман, Пауль; Моріс Обстфельд: Міжнародна економіка (International Economics). 2008.

Стаття надійшла до редакції 2 березня 2010 р.